

■ NICOLAE
GAFTON

Puncte de vedere referitoare la cultivarea expresiei verbo-vocale a actorului (V)*

(Selecție-baremuri)

B. Baremuri fonetice (III)

Creație specifică ființei umane, expresia verbo-vocală — structură complexă de semnalizare sonoră multiinformațională, sinteză de limbă și limbaje fonetice — este un produs atât al naturii cit. și al culturii.

Pentru a stabili componentele expresiei verbo-vocale și rolurile lor specifice — componente ce urmează să fie apreciate cantitativ și calitativ cu ajutorul baremurilor fonetice —, este necesară o scurtă privire asupra filogenezei structurilor anatomice în cadrul căroră a apărut și s-a dezvoltat vocea (ca manifestare biologică și apoi instinctuală) : pe suportul acestor structuri, la punctul cel mai înalt pe scara evoluției, omul, localizându-se apoi și vorbirea. Prima, *vocea*, materializată într-o diversitate de forme fonetice (mesaje modelate sonor prin informații referitoare la anumite stări și funcții biologice, psihice, sociologice, patologice etc.), iar a doua, *vorbirea*, ca mareă fonematică (mesaj conținând informații conceptual-raționale, rezultat al funcției sociale care este limba).

Obiectivul pe care mi l-am propus, pentru moment, este separarea componentelor vocii de cele ale vorbirii, pentru a scoate în evidență ceea ce, în acest complex sonor verbo-vocal (fonematico-fonetice), aparține limbii și ceea ce aparține limbajelor sonore — respectiv, ce este specific rațiunii umane și ce este produs al unor stări biologice și emotive primare, unele similare celor întâlnite în lumea animală.

Această „disecție” a corpului verbo-vocal este necesară deoarece numai prin cunoașterea tuturor elementelor care îl compun se va putea ajunge ca actorul, informat și educat, să fie capabil să-l deosebească, de exemplu, pe Romeo de Hamlet și prin expresia fonetică, creând, odată cu textul personajelor, specificitatea lor bio-psihico-socio-tipologică, realizabilă mai întâi prin intermediul vocii, cel mai caracterizant dintre comportamentele

umane. Aci devin utile, evident, baremurile fonetice.

FILOGENEZA STRUCTURII APARATULUI FONETIC

Denumirea de *aparat fonetic* o dăm unui aparat respirator cuplat funcțional cu o porțiune superioară a aparatului digestiv, vocea fiind sonorul rezultat, la nivelul buzelor, prin colaborarea sincronă, realizată ca sincinezie expiro-fono-articulatorie, între plămîni (sursa de aer), laringe (sursa foniei) și conductul faringo-buco-nazo-labial (filtrul rezonant-absorbant).

Metaforic, se poate spune că aparatul fonetic este un pui de cuc instalat în cuiburile respirației, masticației și deglutiției, sensul funcției sale, vocea, fiind înspre afară, în timp ce sensul funcțiilor de bază este înspre înăuntru ; de unde — cum spunea, cu umor, un profesor de canto — apariția situației conflictuale rezultate din nevoia de a da recitaburi de muzică și poezie într-o sală de mîncare, instalată pe un culoar de aerisire !

Filogeneza așa-zisului aparat fonetic ne arată că el este produsul întâmplător al unor aparate anatomice constituite pentru a satisface alte funcții, vitale. Natura, conservatoare, ne oferă și astăzi mostre ale acestor stadii :

— Existența unor *diverticuli epiteliali* deasupra branhiilor, ca pungi de aer („plămîni”), la o specie din *clasa peștilor* („bilanul suitor” *anabas scandeus*), care, la secarea apelor, duce o viață aeriană (I, cap. I) ; buzele de la intrarea pungilor pot vibra la golirea lor rapidă de aer, producînd un sonor caracteristic.

— Apariția la gura pungilor de aer a unor *muşchi sfincterieni*, care se contractă reflex la intrarea în apă, închizînd „aparatul pulmonar” (schita de aparat respirator fetal-

* „Teatrul”, nr. 11 și 12/1978 : 1 și 2/1979.

nită la *dipnoi* — pești care viețuiesc atît pe uscat cît și în apă).

— Apariția unui *schelet* din plăci cartilagineoase unite între ele, lateral, prin mușchi *constrictori* și prin mușchi *dilatatori*, iar la bază, printr-o pereche de mușchi *sfincteriani* („*coarde vocale*”) (2, p. 618). Schema structurală a acestui *laringe* — întîlnit la *batraciene* (*amfibiene*) — se va repeta, cu diferite modificări de amănunt, de-a lungul întregului lanț al vertebratelor, funcțiile sale primare fiind respiratorii, și anume: sfincteriană — de închidere a trecerii spre plămîni — și dilatare — de deschidere a căii spre aceștia.

— Mai sus pe scara evoluției, *clasa păsărilor* ne prezintă o situație specială în ceea ce privește și laringele, necasta, în urma faptului că, în multe dintre ele, pe lângă funcția respiratorie, a apărut și o foarte intensă activitate comportamentală sonoră de importanță vitală pentru perpetuarea speciei, cerință nouă pentru care, pe lângă *laringele superior* (sfincterian, respirator), s-a dezvoltat, la buza traheei, și un *laringe inferior* (*siringul*) (3), *specializat pentru funcția fonică*. (Începînd cu batracienele și cu păsările, se poate vorbi de un aparat fonetic complet: sursă de aer + sursă fonică + rezonatori = voce.)

— *Clasa mamiferelor* prezintă, la unele dintre genuri sau specii, o structură anatomică a laringelui apropiată de a celui uman; mai mult, la unele specii, aparatul laringian are o structură și mai evoluată, fapt explicabil prin importanța biologică sporită a unor funcții, în domeniul respirației (nevoia unor schimburi rapide de aer în timpul alergării), în cel olfactiv (nevoia de a respira numai pe nas, locul senzoriilor olfactivi) (1, cap. II și III), sau în cel fonetic, la mamiferele la care funcția vocală, întocmai ca la păsări, este vitală. Un caz aparte, în această ultimă categorie, îl constituie *liliecii* (4) — unele *rozătoare* (E. Noiret — 5, p. 128) și *cetaceele* (6) — balenele și delfinii —, animale la care aparatele de emisie acustică au atins un foarte înalt nivel de complexitate anatomică, fiind capabile să producă și semnale ultrasonore, adaptîndu-se, astfel, și la nevoile orientării nocturne și, respectiv, în mediul acvatic, prin intermediul ecogației.

FUNCȚIILE VITALE ALE APARATULUI LARINGIAN

Funcția principală a aparatului laringian a fost și a rămas — atît la animale cît și la om — *funcția de protecție* (*sfincteriană*) a *căilor aeriene inferioare*: i s-a adăugat *funcția de tuse*, *hemaj* și *expectorație*, de asemenea vitală și activată reflex, fiind cea dintîi nu s-a putut îndeplini corespunzător.

Alte funcții ale laringelui mai sînt: *funcția pentru fixarea membrelor superioare în efort*

(cățărare, agățare, ridicare de greutate), *funcția auxiliară în circulația sanguină și funcția în micțiune, defecație și naștere*. Aceste funcții se realizează tot prin intermediul sfincterizării glotice, alică prin mișcarea puternică a coardelor vocale pe linia mediană: pentru prima, efectul este posibilitatea creșterii presiunii în plămîni — prin blocarea diafragmului și contracția concomitentă a musculaturii abdominale —, și, deci, rigidizarea cutii toracice, pe care brațele se pot astfel sprijini temeinic.

Atragem atenția asupra manevrei sfincteriene — prezentă în toate funcțiile vitale ale laringelui — cu scopul de a scoate în evidență *antagonismul dintre biomecanica sfincterizării și aceea a fonăției*, la prima, coardele vocale tinzînd spre o puternică înclăstare și închidere emetică a spațiului glotic, în timp ce la a doua, oscilația fonică pretinde, invers, relaxarea musculaturii extrinseci a laringelui și excursia laterală, periodică, a coardelor vocale.

Acest antagonism este cauza multor accidente vocale (între care pot intra și nodulii pe coardă), și el se amplifică prin faptul că sfincterizarea laringiană se manifestă și în stările de puternică emoție („nodul în gît”).

Or, actorul nu numai că este supus emoției — exacerbată chiar, volitiv, la „trăiriști” — dar este obligat, mai ales în teatrul modern, la tot felul de acțiuni corporale violente: agățatul, cățăratul, ridicarea de greutate etc. solicită din plin activitatea de sprijin în efort din partea brațelor, deci, implicit, sfincterizarea glotică — toate acestea, suprapuse actului fonator.

Auditiv și vizual, antagonismul — în plină desfășurare — este sesizabil prin „hîrîialcă” caracteristică a vorii, „horcăială” inspirației, „cracul” atacurilor de glotă, muflarea venelor gîtului și cianozarea pielii pieptului și capului.

Desigur, este o lipsă a naturii că nu a prevăzut... teatrul modern, total, al violenței, motiv pentru care antagonismul respectiv trebuie rezolvat pe cale tehnică, prin cultură.

MANIFESTĂBI SONORE ALE APARATULUI FONETIC LA ANIMALE ȘI LA OM (INDICII VOCALE DE COMPORTAMENT)

În lumea animală pot fi distinse serii de manifestări sonore rezultate din funcționarea activă sau pasivă a elementelor oscilante ale aparatului fonetic.

În cele ce urmează voi schița o clasificare a acelor manifestări sonore care se prezintă ca *indicii* pentru unele comportamente *bio-zoo-psihice* și de *sociație* și care își găsesc similitudini în vocea umană, reținînd emi-

terile fonetice ce semnifică anumite stări, situații sau atitudini ale individului.

a) **MANIFESTĂRI FONETICE BIOLOGICE**, în lumea „necuvântătoarelor”, manifestările de acest gen sînt, în primul rînd, un rezultat al contracției musculaturii aparatului respirator, cînd aerul pulmonar este expulzat brusc, sub forma unor puternice jeturi expiratorii, prin conductul aerian superior, traseu de-a lungul căruia sînt puse în oscilație, la diferite frecvențe, membranele oscilante în caze; bineînțeles, cele dintîi vor fi plurile laringiene sfinteriene, transformate, astfel, în veritabile coarde oscilante (vibrația mio-elastică a coardelor vocale).

Acest tip de sonor, produs în mod pasiv de către aparatul fonetic, îl putem întîlni pe toate treptele scării animale, inclusiv la om, mai ales cînd membranele valvulare sînt puse în mișcare (oscilație forțată) de expirării sau chiar de inspirării violente, efect al unor spasme ale musculaturii respiratoare, de origine locală.

Vom numi **BIOFONE** aceste sunori *indiciale, simptomatice*, în categoria lor fiind incluse: gîfîitul, horecîitul, căscentul, oftatul, hemajul, tusea, ăă-urile (sons vicarius), (7). De asemeni, considerăm ca biofone: clicurile (nefonemizate), sforăitul, strănutul, produși ai aparatului fonetic în zona organului articular, cu sau fără participarea fonației (produsul laringian).

Aceste biofone, întîlnite la animale și la om, constituie prima categorie funcțională din sfera foneticului. (Sesizate de actor în realitate, ele pot fi apreciate sub aspectul de creație mimetică semnificativă.)

b) **MANIFESTĂRI FONETICE INSTINCTUALE**. Acest gen de sunori reprezintă categoria cea mai numeroasă și diversă de comportament fonetic animal. Numindu-le, global, **INSTINCTOFONE**, vom vedea că ele se diferențiază ca semnificație, de unde, posibilitatea împărțirii în trei subclase, și anume:

1. **Excitofonele** — sunori pe care animalele le produc sub imperiul unor stări puternice de excitație: sunori de spaimă, de enervare, răcnete, strigăte (la o specie de maimuțe au fost evidențiate nouă gradatăii ale aceleiași emisiunii, de la răcnut la strigăt pătrunzător, corespunzătoare intensității stării de excitație). (T. E. Rowell; v. 5, p. 129)

2. **Apctofonele** — sunori (ereditare, dar și învățate prin imitație) pe care animalele le emit *directional*, spre un partener anume: sunori de alarmă, avertizare, chemare, invitație, curtare, ademnire, speriere a adversarului (3, pp. 66—67), și sunori în timpul comportamentului alimentar în condiții de competiție, al comportamentului de apărare teritorială, al comportamentului de apropiere și contact fizic. Parte dintre aceste comportamente au fost interpretate ca „intenționalități”, cînd, în realitate, nu este vorba decît de un *façt inconștient de limbaj, vital, cu direcționalitate spre un stimul exterior, „insistent”* în act (întind cît ține stimulul.

3. **Indicofonele** — sunori care au dobindit,

în special la unele primăte, caracterul de informație discriminativă din speța indicțiilor (strigăt de alarmă pentru pasăre de pradă — efectul: așezundea turmei în tufisuri; strigăt de alarmă pentru pericol terestru — efectul: cățărnea rapidă în copaci).

Sonurile acestea, cu toată diversitatea lor — la maimuțe pînă la 35 de semude (v. 8, pp. 81—83), iar la unele păsări, pînă la 170 de teme cîntate (P. Marler; v. 5, p. 122) — sînt manifestări fonetice instinctuale (ereditare), pulsivni specifice, *declanșate de stări de necesitate biologică vitală, ținînd de conservarea speciei*. Ele se realizează prin acțiunea reflexă a mecanismului fonetic, vocea fiind produsă sîncron cu prezența stimulului în cîmpul de observație.

Astfel, de la pești și pînă la primăte inclusiv, fiecare individ al speciei poartă prin generația sa zestrea această genetică a sennalelor sonore, fără a le aduce modificări la nivelul structurii specifice, legîndu-le mereu, reflex, de aceleași stări biologice.

Begăsim la om și acest tip de sonor instinctual, care nu și-a pierdut din importanță în conviețuirea obișnuită; el apare sub numeroase forme: urlete, zbierete, chiuituri, bîmuituri (de enervare), crunctații, ab-uri (de spaimă), chicote și bibîțeli (de alintare sau jenă), ăă-uri tremolate, bîm-uri glisate, răgușeli și hemaj la început de fraze etc., etc. Aceste sunori pulsionale (de cu totul altă natură decît interjecțiile) sînt bine sonorizate și suficient de bine detectate subconștient și chiar conștient (ce-i drept, mai mult la alții, ca ticuri, și mai puțin la noi înșine). Ele formează a doua categorie funcțională a sferei fonetice, elementele ei, instinctofonele, pînd fi de asemeni apreciate sub unghid creației mimetice artistice, ca indicii semnificative pentru anumite stări de excitație, mai mult sau mai puțin intense.

c) **MANIFESTĂRI FONETICE CU CARACTERUL SPECIEI**. Unul dintre aspectele cele mai evidente este acela că fiecare specie își are sonurile sale ereditare specifice. La unele păsări s-a observat, pe de o parte, că individul izolat imediat după ecloziune nu schimbă schema generală a repertoriului speciei; pe de alta, că, prin asigurare înaintea perioadei de a începe să cînte, anumiți indivizi ai unor specii nu au nici putut realiza emisiunea tipică (F. Nottebohm — 5, p. 123), ceea ce demonstrează rolul *feed-back*-ului auditiv în emitera sonoră, întocmai ca și la om. De asemeni, s-a constatat învățarea, în condiții normale, a particularităților locale — „dialectal” grupului (P. Marler — 5, p. 123).

Deși există o diferență calitativă între *sociația animală* (bazată pe raporturi vitale inconștiente) și *societatea umană* (bazată pe relații conștiente), se poate totuși stabili, prin analogie, o sferă a **SOCIOFONELOR**, sonoruri dependente de condițiile de mediu familial (vezi mimetismul vocal al copiilor în raport cu părinții — 9, p. 223), dar și de grupul social în care insul se dezvoltă (cazu-

riile de băieți cu voce în registrul II — „voce de fals” — după școlarizarea în clase mixte unde fetele sînt în majoritate) etc.

De asemenea, poate fi stabilită și sfera **ETNOFONELOR**. Așa cum înălțimul unor specii animale există deosebiri de structuri sonore și de repertoriu, așa și între diferite etnii există unele deosebiri de structură melodică (intonații) și chiar de biotip vocal. Sînt demonstrate științific anumite procese etnogenetice în domeniul foneticului (10), din care, dealtfel, fonematiul s-a constituit, precum și binecunoscutul fenomen al diferențierii etnice în domeniul discriminabilității auditive muzicale (și verbale, vezi limbile cu „ton”), între occidentali, care detectează și pronunțe, ca treaptă minimă, *semitonul*, și orientali, care folosesc *treimea* și *pătrimea* de ton (11). (Aici nu luăm în considerație rolul mediului cultural, ca sursă de educare muzicală, ci ne referim numai la anumite biotipuri — și psihotipuri — etnice, care, tocmai printr-un astfel de specific bio-psihic, au creat diferențierea sonoră dintre o anumită cultură și alta.)

d) **MANIFESTĂRI FONETICE CU CARACTER INDIVIDUAL; MANIFESTĂRI PATOLOGICE ȘI ADAPTĂRI SONORE**. În cadrul speciilor, indivizii se deosebesc prin caracteristici sonore proprii, ca *factori de recunoaștere*, manifestându-se prin variații personale în schema-tip de sonor al speciei; printr-un repertoriu propriu (R. Hutchinson; v. 5, p. 126); prin însuși spectrul vocii, urmure a unor condiții anatomice care determină o anumită rezonanță acustică (2, p. 617), alta de la individ la individ; prin sonorul diferențiat în raport cu sexul (12, p. 98), sau cu vârsta (12, p. 77).

De asemenea, au fost constatate mari deosebiri între sonorurile emise de indivizi ai aceleiași specii, dar diferiți ca *treaptă ierarhică*, individul *dominant* avînd un repertoriu mai dinamic, mai ferm, mai susținut, în timp ce *subordonatul* prezenta reacții sonore stratificate (reprize de cinci sonuri), cu ambitus mai mare, agitat, oscilant, îmbinare de agresivitate și frieți (12, p. 129).

În sfîrșit, prin experiența de asurzire (secționare de nervi sau producere de leziuni pe creier), în afara descoperirii faptului surprinzător că, întocmiți cu la otaocni, și la păsări există o *crîșferă cerebrală stîngă dominantă* (?) (F. Nottbohm; v. 5, p. 125), deci responsabilă de controlul nervos al emisiunii sonore, s-a mai constatat și alterarea profundă a cîntului specific prin transformarea sa într-un simplu zgomot vocal.

Prin urmare, pentru *amprenta vocală*, ca factor esențial de recunoaștere sonoră inter-individuală, detectăm în structura vocală o sferă a **IDIOFONULUI** (sau a idiofonelor ?), caracteristică bine sesizată și discriminată auditiv, după cum se vede, dar, la om, încă nefiltrată analitic, experimental, prin procedeele „reziduurilor”, și, mai ales, neverificată, ca puritate, prin sintetizare; pentru stările de *dominanță* și *subordonare* — pe care le

interpretez ca trăsături de *temperament* (tip puternic — tip slab) — vom avea sfera **KRAFONELOR** (gr. *krasis* = temperatură, amestec de forțe sau de culțiți); pentru diferențele vocale datorate funcției *glandelor endocrine*, ai căror hormoni acționează asupra stării morfofuncționale a laringelui (13), vom avea **KRINEFONELE** (gr. *krinein* = a secreta); în timp ce manifestările vocale *patologice*, de origine centrală sau periferică, se încadrează în sfera **PATIOFONELOR**.

Un caz aparte îl constituie faptul că la unele specii sonorul este adaptat la condițiile de mediu. Astfel, la brotăcel, „...alura emisiunii este dependentă în bună măsură de temperatura aerului; la temperaturi scăzute, grupele de impulsuri se succed într-un staccato lent; succesivul devine rapidă odată cu creșterea temperaturii (5, p. 124); variații de intensitate și de frecvență, legate de temperatura apei, se întîlneau la unii pești (12, p. 77).

Aceste elemente structurale de adaptare a semnalului la condițiile de mediu — desigur, act reflex, la animale — le vom denumi **PORTOFONE** (lat. *porto* = a transporta, a duce); întîlnite și la vorcile umane, ele sînt fie un dat natural, fie o dobîndire (prin învățare), avînd rolul de a asigura *portanța* și *directivitatea* vocii în anumite condiții de transmisibilitate ale mediului.

Faptul că la unele voci portofonul este natural, nu trebuie să ducă la confundarea acestuia cu idiofonul (amprenta vocală — cum, de multe ori, se întîmplă — deoarece portanța și directivitatea pot fi schimbate involuntar sau voluntar, în timp ce amprenta propriu-zisă, nu ■

1. Negus, V., „The Laryngoscope”, 1957, 10.

2. Laget, P., „Appareils et mécanismes phonatoires dans quelques groupes de vertébrés”, „Revue de laryngologie”, Port-mann, 1956, 5—6, pp. 615—625.

3. Căra, P., „Aparatul laringian la păsările domestice”, Teză (ms), 1972.

4. Fischer, H. și Gerken, H., „Le larynx de la chauve-souris (Myotis myotis) et le larynx humain”, „Annales d’Oto-Laryngologie”, 1961, t. 79, 9, pp. 577—585.

5. Chenzbraun, E., „Comportamentul animalelor”, 1978.

6. Tomilne, A., „Le monde des baleines et des dauphins”, Ed. MIR, 1977.

7. Pușcariu, S., „Limba Română” vol. II — „Rostirea”, 1959, § 75, p. 129.

8. Necrasov, O., „Originea și evoluția omului”, 1971.

9. Husson, R., „Vocea cîntată”, 1968.

10. Vraciu, A., „Studii de lingvistică generală”, 1972, pp. 55—90.

11. Giuleanu, V. și Iusceanu, V., „Tratat de teorie a muzicii”, 1963, pp. 136—139.

12. Chenzbraun, E., „Modalități de comunicare în lumea animalelor”, 1973.

13. Husson, R., „Physiologie de la phonation”, 1962, pp. 278—294.